

- дотримання етикетних норм в процесі комунікації [2].

Виходячи з цих ознак, ми ще раз переконуємося в тому, що міжкультурна компетентність являє собою сукупність знань, навичок та умінь, за допомогою яких індивід може успішно спілкуватися з представниками інших культур як на буденному так і на професійному рівні.

Міжкультурна компетентність сприяє виробленню практичних навичок спілкування із представниками інших культур та завжди виявляється в діяльності, а в контексті загальної інтеграції та інформатизації суспільства міжкультурна компетентність може тлумачитись як здатність людини до ефективного вирішення завдань під час міжкультурного спілкування, яке передбачає діалог взаєморозуміння, а не зіткнення різних культур.

Висновки. Отже, міжкультурна компетентність майбутнього вчителя іноземної мови розглядатися як багаторівневе системне особистісне новоутворення, що зумовлюється розвитком сукупності професійно-важливих і особистісних компетенцій. Міжкультурна компетентність має функціональні прояви, формується у процесі професійної підготовки та розвивається під час навчання іншомовному спілкуванню з урахуванням культурних відмінностей носіїв мови і є необхідною умовою для успішного діалогу культур.

Беззаперечним є той факт, що культурологічне спрямування професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови має суттєве значення для визначення шляхів і тенденцій розвитку міжкультурної компетентності майбутнього спеціаліста.

Погляди Василя Сухомлинського на значення культури та іноземної мови в процесі навчання та виховання стали основою, яку використовують сучасні педагоги для розвитку міжкультурної компетентності сучасного вчителя іноземної мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гурмаза В. Роль міжкультурного аспекту у викладанні іноземної мови / В. Гурмаза // Підвищення рівня науково-дослідної діяльності обдарованої молоді: наук.-практ. семінар: квіт. 2007р.: тези доп. – Миколаїв: МДАУ, 2007. – С. 32-33.

2. Новикова О.С. Межкультурная компетентность в глобализирующемся мире [Электронный ресурс]: <http://www.bazaluk.com/conference/193/comments.html>.

3. Садохин А.П. Компетентностный подход в диалоге культур: сущность и базовые показатели / А.П. Садохин // Межкультурный и межрелигиозный диалог в целях устойчивого развития. Материалы международной конференции. – М.: Изд-во РАГС, 2008. – С. 251-255.

4. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский. – Киев: Радянська школа, 1974. – 288 с.

5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – Т. 1. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1974. – С. 96.

6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – Т. 5. Статті. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. Школа, 1977 – 639 с.

7. Янкина Н.В. Формирование готовности студента университета к интеркультурной коммуникации / Н.В. Янкина. – СПб.: Изд-во Рос. гос. пед. ун-та, 2003. – 120 с.

УДК 37.013.74:371.4

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ І КАЗИМИР ДЕНЕК ПРО УТВЕРДЖЕННЯ СИСТЕМИ СВІТОГЛЯДНО-ЕСТЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ВИЩОГО СЕНСУ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧИТЕЛЯ

Наталія САВЧЕНКО (Кіровоград)

На сучасному етапі розвитку вітчизняної педагогічної освіти існує настійна потреба у пошуках шляхів освоєння кращих, новаторських зразків як вітчизняного, так і зарубіжного досвіду. Стаття присвячена порівнянню головних засад впливу освітньо-виховних ідей на інтелектуально-творчу діяльність учнів у педагогічних системах двох видатних педагогів – В. Сухомлинського і К. Денєка.

Ключові слова: новітні педагогічні системи і технології, методика компаративної педагогіки, роль морального імперативу, світоглядно-естетичні цінності.

На современном этапе развития отечественного педагогического образования существует насущная потребность в поисках путей освоения лучших, новаторских образцов как отечественного, так и зарубежного опыта. Статья посвящена сравнению главных основ влияния образовательно-воспитательных идей на интеллектуально-творческую деятельность учащихся в педагогических системах двух выдающихся педагогов – В. Сухомлинского и К. Денєка.

Ключевые слова: новейшие педагогические системы и технологии, методика компаративной педагогики, роль морального императива, мировоззренческо-эстетические ценности.

Постановка проблеми. Вітчизняна освіта розвивається сьогодні в умовах зміни суспільних пріоритетів, що актуалізує проблему осмислення педагогічної спадщини. У зв'язку з цим особливого значення для педагогічної науки набуває аналіз і систематизація як вітчизняного, так і зарубіжного досвіду, вивчення його як з погляду історичної ретроспективи, так і в контексті сучасних інноваційних установок. Такий комплексний, системний підхід повинен забезпечити активну передачу досягнень культури новим поколінням, безперервний і поступальний розвиток освіти.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження в царині філософії освіти і виховання (В.П. Андрущенко, Б.С. Гершунський, В.І. Журавльов, І.А. Зязюн, Б.М. Кедров, Г.П. Климова, В.Г. Кремень, В.О. Кудін, В.С. Лутай та ін.), теорії систем, системного аналізу і системно-структурного підходу до аналізу педагогічних явищ (Р.Л. Акофф, П.К. Анохін, В.Г. Афанасьєв, Л. Берталанфі, І.В. Блауберг, В.М. Глушков, В.Н. Садовський, А.І. Уйомов, Е.Г. Юдін та ін.), теорії і практики педагогічних систем (Ю.П. Азаров, Ю.К. Бабанський, В.П. Беспалько, В.І. Беляєв, Дж. Брунер, Б.Л. Вульфсон, С.У. Гончаренко, М.А. Данилов, Н.В. Кузьміна, А.О. Лігоцький, М.І. Мухін, В.В. Сериков, В.А. Сластьонін, О.В. Сухомлинська та ін.) переконливо свідчать про те, що потреба в оновленні освіти і всієї соціальної сфери вимагає особливої уваги до інноваційних процесів, до того, що заважає і що сприяє виникненню і поширенню психолого-педагогічних нововведень, до того, яку роль відіграють і повинні грати в цьому процесі педагогічна і психологічна науки. Особливого значення для розуміння і стимулювання оновлення освіти набувають категорії: нове, новаторство, новація, нововведення, інновація, інноваційний процес, а також протилежні категорії і поняття: віджиле, рутинне, консерватизм, прожектерство тощо. Постає нагальна необхідність в тому, щоб розібратися у діалектиці взаємодії нового і старого, в механізмах і умовах заміни застарілого новим, у способах і можливостях позитивного впливу на ці процеси; навчитися відрізнити справжнє новаторство від його імітації, від прожектерства (необґрунтованих проєктів, що нібито можуть вирішувати складні педагогічні проблеми).

У працях згаданих авторів обґрунтовані положення, згідно з якими *нове* у психології і педагогіці – це не тільки ідеї, підходи, методи, технології роботи з людиною чи колективом (їх вивчення, вдосконалення, перетворення), які в певному вигляді чи поєднаннях ще не висувалися, але і той комплекс елементів або окремі елементи навчання і виховання, які мають

прогресивне начало, що дозволяє за динамічних, змінних умов і ситуацій достатньо ефективно (принаймні ефективніше, ніж раніше) вирішувати завдання виховання й освіти.

Виклад основного матеріалу. Якщо *нове* трактується як таке, що містить в собі *прогресивне*, то слід, все-таки наголосити, що поняття «нове» не завжди повністю корелює з поняттями «передове», «прогресивне» і навіть ширшим поняттям – «сучасне». Передове, сучасне завжди зберігає багато чого з традиційного. У педагогічній практиці це особливо відчутно: віра в людину, орієнтація на все краще в ній, уміння спілкуватися і співпрацювати, повідомляючи і репродуктивні методики навчання, діалог, звернення до виховних можливостей колективу – ці та багато інших далеко не нових положень зберігаються, отримують «друге дихання» в новітніх педагогічних системах і технологіях.

Строго кажучи, педагогічна новація – це система або елемент педагогічної системи, що дозволяють ефективніше вирішувати поставлені завдання (а іноді й точніше ставити самі завдання), що відповідають прогресивним тенденціям розвитку суспільства. А педагогічне нововведення – це введення новацій у практику роботи (новаторська практика). Педагогічна інновація найчастіше розуміється як проникнення нововведень у широку практику. Інноваційні процеси в освіті – це процеси виникнення, розвитку, проникнення в широку практику педагогічних нововведень. Суб'єктом, носієм цього процесу виступають насамперед педагог-новатор (чи психолог, управлінець) і новаторські колективи.

У широкому сенсі можна назвати новаторами всіх творчо працюючих викладачів і вихователів. У вузькому ж значенні новатор – це автор нової педагогічної системи, тобто сукупності взаємопов'язаних ідей і відповідних технологій. Ми маємо право в цьому сенсі говорити про Ш.А. Амонашвілі, В.В. Давидова, Д.Б. Ельконіна, Л.В. Занкова, І.П. Іванова, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського, С.Т. Шацького саме як про педагогів-новаторів.

Метою нашої статті є ознайомлення українського читача з основними положеннями педагогічної системи сучасного польського педагога-новатора Казимира Денека, – одного з найбільших педагогічних авторитетів Польщі, дослідника педагогічного процесу у найширшому розумінні цього слова. У численних публікаціях К. Денека дістали розвиток такі дисципліни, як соціальна педагогіка, педевтологія (*pedeutologia*), філософія виховання, соціологія освіти. Творчий доробок відомого вченого і педагога-практика слушно називають «педагогічним феноменом»

професора К. Денека» [Див.: 4]. Із загального числа бл. 1200 публікацій польського дослідника можна виокремити 480 позицій, присвячених проблематиці педагогічної теорії і краєзнавства, а також 170 праць на тему методології і дидактики, ефективності виховання, індивідуальності вчителя [Див., наприклад: 3; 6].

Для реалізації зазначеної мети ми обрали методику компаративної педагогіки, вважаючи, що порівняння поглядів двох видатних педагогів-практиків і науковців – Василя Сухомлинського і «польського Сухомлинського», як інколи називають Казимира Денека, буде особливо плідним підходом. Предметом нашого аналізу творчості обох педагогів буде роль вчителя як особистості, а у зв'язку з цим визначення його ролі в педагогічному процесі.

Ім'я видатного українського педагога, письменника і філософа В. Сухомлинського за свідченням проф. М. Зимомрі, «порівняно мало відоме в Польщі, і в зв'язку з цим не можна говорити про міру використання його багатого наукового доробку польськими педагогами» [5, с.110]. В той же час, з початку 90-х років ХХ ст. утверджується теза про чільне місце наукової спадщини В. Сухомлинського в сучасній європейській педагогічній думці [Див.: 1]. «Знаменним у цьому контексті є висновок німецького дослідника В. Іфферта про В. Сухомлинського як одного з найвидатніших виразників гуманістичної педагогіки, пропагандиста тенденцій розвитку педагогіки у напрямку єдності навчання і виховання» [5].

В. Сухомлинський був носієм новаторських ідей в умовах (і всупереч усім перешкодам) тоталітарної системи як сталінського, так і постсталінського періодів; йому вдалося створити цілісну педагогічну теорію індивідуальності вчителя та його діяльності, спрямованої на поєднання навчання і виховання в цілісний процес.

Власне саме у цьому відношенні особливо показовою є спорідненість педагогічної думки В. Сухомлинського і К. Денека. У науковому доробку обох педагогів-новаторів виразно помітна духовна співзвучність у розумінні значення громадянської відповідальності педагога, необхідності інтенсивного пошуку сутності соціальної ролі (і відповідальності) вчителя.

Звісно, ми не ставимо собі на меті штучне уподібнення ідей двох видатних педагогів і науковців. Йдеться натомість про конкретику життєвої, наукової, культурно-освітньої діяльності педагогів, їх прагнення втілити в життя певні навчально-виховні і професійно-освітні ідеї. В основі педагогічних ідей В. Сухомлинського і К. Денека лежать принципи національної школи.

Аналіз таких новаторських праць як «Роль особистості вчителя у духовному житті колективу й індивідуальності», «Слово вчителя у моральному вихованні», «Особистість вчителя. Педагогічний колектив і всебічний розвиток вихованців», «Розмова з молодим директором» та інших свідчить про те, що В. Сухомлинський розглядав індивідуальність учителя в аспекті носія культурних цінностей у поєднанні з національними і загальнолюдськими цінностями, а особливо – з мовними. Можна твердити, що з «мовною свідомістю» органічно пов'язане естетичне виховання, – за словами В. Сухомлинського, «культура естетичних відчуттів». На особливу увагу заслуговує факт, що мовна домінанта у системі В. Сухомлинського відіграє роль морального імперативу, який має утверджувати пріоритетні функції Добра, Краси та інших цінностей.

Виховання через слово відіграє вирішальну роль у самореалізації особистості. Вага слова в системі В. Сухомлинського зведена до абсолюту. Слово забезпечує стабільність комунікації, безперервність на всіх етапах виховання особистості від дошкільного закладу до вищої школи. У статті «Слово про слово» В. Сухомлинський наголошує: «В руках вихователя слово має таку потужну силу, як музичний інструмент в руках музиканта, як фарби і пензлі в руках художника, як мармур і долото в руках скульптора. Як немає музиканта без скрипки, без фарби і пензля – художника, без долота і мармуру – скульптора, так без живого відчуття, схваленого слова, немає школи, педагогіки. Слово – це наче міст, через який навчання і виховання проходять до віртуозності і майстерності». Інакше кажучи, в основі майстерності виховання лежить мова, слово. Вчитель є носієм культурної спадщини, особливого етосу; що дозволяє йому регулювати процес якісної зміни ціннісної орієнтації учнівської молоді, визначати принципи та способи підходів до передачі традиції у вертикальному і горизонтальному напрямі.

В. Сухомлинський і К. Денек широко інтерпретують школу як освітньо-виховний центр, в якому учнівська молодь пізнає потенціал культури і мистецтва, засвоює вміння його використання на практиці. Звідси випливає єдність найважливіших аспектів навчання і виховання, навчально-виховної і культуротворчої складових у діяльності вчителя. В концепціях як В. Сухомлинського, так і К. Денека йдеться не стільки про «культуротворчі пошуки» вчителя, скільки про створення ним культурологічної ситуації з метою цілеспрямованого впливу на моральний, естетичний, художньо-творчий стан особистості.

Для В. Сухомлинського і К. Денека вищим сенсом освітньо-виховної діяльності вчителя є

утвердження системи світоглядно-естетичних цінностей, високих узагальнень емоційних відчуттів, – побудова храму під назвою «Школа радості». На думку В. Сухомлинського, такий храм може бути зведений на ґрунті саме національної школи.

У свою чергу К. Денек у численних працях ґрунтовно висвітлює всю взаємопов'язаність педагогічних аспектів у пізнанні «малої Вітчизни» засобами краєзнавства і туризму. Узагальнюючи потенціал цих засобів, він накреслив нові можливості використання резервів впливу освітньо-виховних ідей на інтелектуально-творчу діяльність учнів. Особливо істотними з цієї точки зору є такі монографічні дослідження К. Денека як «Пізнавально-виховні аспекти краєзнавчо-туристичної діяльності в сучасній школі» (1981), «Краєзнавство і туризм у вихованні дітей і шкільної молоді» (1989), «Цінності і мета шкільної освіти» (1994), «Експерсії в сучасній школі» (1997), «Аксіологічні аспекти шкільної освіти» (1999), «У колі освіти, краєзнавства і туризму в школі» (2000), «Поза шкільною лавкою» (2002) та ін.

Власне на підставі глибоких різноманітних інтересів К. Денека можна моделювати сучасну стратегію польської педагогічної думки (М. Зимомря), спрямованої на цінності культурологізації освіти, всієї системи виховання у напрямі формування особистості, що гармонійно розвивається в духовному сенсі. Так, у монографії «Аксіологічні аспекти шкільної освіти» К. Денек переконливо обґрунтовує думку, що формування ціннісних орієнтацій дітей у період шкільної освіти має спиратися на чинники, що формують характер учня як творчої особистості. Одним з перших у сучасній європейській педагогіці К. Денек здійснив спробу знаходження відповіді на питання, що торкаються класифікації оцінювання ціннісних орієнтацій, аксіологічних аспектів, завдяки яким, більшою чи меншою мірою стає можливим визначення різного типу цінностей (універсальних, пізнавальних тощо), визначення органічної єдності між цінностями на рівні інтерпретації, адаптації, прийняття оптимальних рішень на підставі критеріїв синтезу «первинних цінностей». Це не обмежує, а, навпаки, – розширює можливості для ціннісно орієнтованої особистості в період шкільної освіти, коли формуються такі широкі поняття як «Батьківщина», «рідна мова», «звичаї і традиції народу», «історична пам'ять». «Батьківщина – це реальна й ідеальна дійсність. Вона вкорінена у конкретному пейзажі, конкретній історії, і водночас є подорожжю до Ітаки... Категорія Батьківщини міцно увійшла до освіти, національної культури..., відіграла величезну

роль у формуванні і розвитку патріотизму народу і його свідомості» [2, s. 196].

Знаменним є той факт, що К. Денек і В. Сухомлинський незалежно один від одного дійшли до однакових висновків, з'ясовуючи сутність закономірностей, чинники, що безпосередньо впливають на формування та ціннісних орієнтацій учнів. Вони, по суті, окреслюють засади діяльності, яка повинна ґрунтуватися на гуманістичних принципах, пов'язаних зі світом рідної мови, краси, позитивних відчуттів, загальної емоційної, естетичної, духовної культури.

У працях як В. Сухомлинського, так і К. Денека йдеться в першу чергу про загальні принципи, на які спирається вчитель при плануванні освітньо-виховної діяльності. Ось одна з думок В. Сухомлинського: «Пізнаючи цінність мети, людина пізнає людське в людині, наближає себе до краси». Ця думка перегукується із закликом І. Канта до вчителя прагнути до суспільно-культурного призначення правди як мети – до відкриття «людського в людині». У який спосіб розв'язувати ці задавання? Відповідь на це питання міститься у працях В. Сухомлинського «Сто порад вчителю», «Батьківська педагогіка», К. Денека – «Суб'єктність вчителів і учнів у процесі виховання і її зумовлення», «Цінність і мета шкільної освіти», «Мета виховання у професійній школі та її конструювання і проєктування».

Аналізуючи науково-педагогічний доробок В. Сухомлинського і К. Денека, можна дійти до висновку, що пріоритетну роль у системі навчання і виховання відіграє особистість вчителя. Обидва видатні педагоги-теоретики і практики бачать у особистості педагога такого фахівця, який здатний у навчально-виховному процесі забезпечити формування відповідних мовно-інтелектуальних, емоційно-моральних, фахових позицій шкільної молоді. Василь Сухомлинський і Казимир Денек надали концепції особистості вчителя звучання, яке разом з опрацьованими ними виховними методиками має величезне значення для подальшого розвитку не тільки педагогічної науки і практики, але і суспільства в цілому.

Висновки. На сучасному етапі розвитку вітчизняної педагогічної освіти існує настійна потреба у пошуках шляхів освоєння кращих, новаторських зразків як вітчизняного, так і зарубіжного досвіду. Насамперед це стосується вивчення методологічних і дидактичних засад цілісної концепції особистості вчителя.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Європейська педагогіка і Василь Сухомлинський як сучасний педагог-гуманіст: Матеріали Міжнародної науково-практичної

конференції. – К., 1993; Мухин М. Гуманізм педагогіки В.А. Сухомлинського. – М., 1994; Мухин М. Педагогическая система В.А. Сухомлинского: традиции и новаторство – Соликамск, 1999.

2. K. Denek. Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej, Toruń 1999.

3. K. Denek. O powodzeniu reformy edukacji zadecydują kwalifikacje nauczyciela (w:) «Ruch Pedagogiczny» 1998, nr 3-4, s. 79-97; K. Denek. Ojczyzna. Podstawowa wartość edukacji kulturalnej, regionalnej i krajoznawczo-turystycznej (w:) Edukacja kulturalna w życiu człowieka, (red.) D. Jankowski. Kalisz 1499, s. 95-105; K. Denek. Język – podstawowa wartość (cz.1) (w:) «Nowe w Szkole» 1999-2000, nr 2, s. 2-6; cz. 2, nr 3, s. 2-5; Kazimierz Denek. Axiologie und Teologie der Ausbildung im Kreise der Schulteorie und – praxis (w:) Aktuelle Probleme der Pädagogik in Polen. Hrsg. von J.F. Malerne. Pulheim 1997, S. 103-127; K. Denek. Poznawczo-wychowawcze aspekty działalności krajoznawczo-turystycznej we współczesnej szkole. Koszalin 1981, s. 237; K. Denek. Krajoznawstwo i turystyka w wychowaniu dzieci i młodzieży. Warszawa 1989. s. 265; K. Denek. Wartości i cele edukacji szkolnej. Poznań-Toruń 1994, s. 174; K. Denek. Wycieczki we współczesnej szkole. Poznań 1997, s. 270; K. Denek. O nowy kształt edukacji. Toruń 1998, s. 259; K. Denek. W kręgu edukacji, krajoznawstwa i turystyki w szkole. Poznań 2000; K. Denek. Poza ławką szkolną. Poznań

2002, s. 224; K. Denek. Uniwersalne wartości edukacji szkolnej (w:) «Dydaktyka literatury» 1996, t. XVI, s. 69-90; K. Denek. Wycieczki szkolne w procesie dydaktyczno-wychowawczym (w:) «Lider» 1998, nr 7-8, s. 16-22; K. Denek. Krajoznawstwo w edukacji szkolnej (w:) Dar służyty nauci. Naukowy zbioryk na poszanu profesora W. Zadorożnoho. (red.) M. Zymomrya. Użhorod 2001, s. 458-476; K. Denek. Podmiotowość nauczycieli i uczniów w procesie kształcenia i jej uwarunkowania (w:) «Toruńskie Studia Dydaktyczne» 1994, nr 4-5, s.315-322; Denek K. Uniwersalne wartości edukacji szkolnej (w:) B. Dymara (red.). Dziecko w świecie rodziny. Kraków 1998, s. 19-32.

4. Kazimierz Denek Doktor Honoris Causa Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu. Wrocław 2003, s. 13-14; W. Kojs. Pedagogiczne i krajoznawcze szlaki Profesora Kazimierza Denka (w:) Edukacja Jutra. VIII Tatrzańskie Seminarium Naukowe, (red.) W. Kojs, E. Piotrkowski, T. M. Zimny. Częstochowa 2002, s. U-23; J.M. Ziółkowski. Jak Ziarnka piasku (w:) J.M. Ziółkowski. Drogi do sukcesu. Tczew 1997, s. 35-46.

5. Zymomrya M. Geneza zasad kształcenia // Україна – Польща: наукові студії сусідів-партнерів. Вип. 3. – Кіровоград – Кошалін, 2004. – С. 110-116.

6. <http://www.awf.wroc.pl/awfnew/site.php?ID=27>

УДК 378.1

СУЧАСНА УНІВЕРСИТЕТСЬКА ОСВІТА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Олена САВЧЕНКО (Черкаси)

Аналізуються концептуальні засади розвитку вищої освіти у зарубіжних країнах в умовах глобалізаційних процесів. Здійснено порівняльний аналіз традиційної та оновленої парадигми вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, університетська освіта, глобалізація, тенденції розвитку освіти, модель освіти.

Анализируются концептуальные основы развития высшего образования в зарубежных странах в условиях глобализационных процессов. Осуществлен сравнительный анализ традиционной и обновленной парадигмы высшего образования.

Ключевые слова: высшее образование, университетское образование, глобализация, тенденции развития образования, модели образования.

Протягом останніх років в Україні з'являються наукові дослідження, які стосуються однієї зі складових Болонського процесу – запровадження модульно-рейтингової і кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищу освіту України (О. Безносок, Л. Костельна, Н. Шиян, Т. Мишковська, В. Зінкевичус, Л. Романишина, І. Романюк та ін). Навчально-методична література (В. Андрущенко, В. Кремень, Р. Вернидуб, А. Кудін, В. Журавський, М. Згуровський, М. Степко, Б. Клименко, С. Гончаров, І. Мороз, О. Ярошенко), окремі статті і виступи науковців (А. Сбруєва, А. Підасва, В. Передерій та ін.) містять детальну інформацію про основні етапи та цілі Болонського процесу, але все ще відсутні системні дослідження прихованих і дуже важливих тенденцій розвитку європейської

освіти, одним із проявів яких є спроба створення європейського простору вищої освіти і науки.

Дослідження процесу глобалізації у сфері вищої освіти у зарубіжній науковій літературі представлено у публікаціях А. Аппадурай, С. Маргінсона, Д. Хелда, М. Сміта, Р. Пітерса, Дж. Сколте, У. Хаттона, Дж. Найта, Дж. Левіна, С. Слотера, Л. Леслі, А. Панкрухин, А. Лаврова, Д. Мінаєв, В. Секеріна, С. Мамонтова, Г. Костіної, А. Зобова, А. Мешкова, С. Жильцової та інших, які аналізують вплив глобалізації на національні системи вищої освіти, проблеми і процес реформування національних систем і змісту освіти, питання торгівлі освітніми послугами в рамках міжнародних домовленостей, входження різних країн в європейський освітній простір у рамках приєднання до Болонської декларації.